

El 2011: un any de balls parlats

Jordi Bertran

L'any 2011 quedarà registrat en la història festiva del nostre país com un període d'alta activitat en els balls parlats. Aquestes mostres de teatre carrer, la nostra particular *commedia dell'arte*, són documentades a Catalunya des de principis del segle XVI. És el ball de Vells, posteriorment denominat de Dames i Vells, el que ha pogut ser seguit amb una major continuïtat des d'aleshores fins als nostres dies, tot i que tots els indicis fan suposar que el Ball de Sant Miquel i diables també hauria incorporat els textos en aquella etapa humanista sobreposant-los a una estructura dramàtica precedent i basada en la morfologia de l'entremès o lluita entre dos bàndols, d'origen tardomedieval.

El passat mes de febrer la ciutat de Valls retrobava el seu ball de la Mare de Déu de la Candela, pertanyent al bloc de representacions religioses basades en l'hagiografia o relats de vides de sants i santes, habitualment coincidents amb els patrons de cada localitat. Fa poques setmanes, la vila de La Nou de Gaià, al Tarragonès, també recuperava un text d'aquest tipus, en concret el Ball de Santa Magdalena. Ambdós han estat processos empeltats de participació ciutadana, que evidencien que la força de les idees de les persones i la seva passió sovint són eines útils per superar situacions de complexitat econòmica. Un i altre grup han demostrat com el cicle econòmic actual esdevenia per a ells un moment idoni per vehicular la seva identitat local al voltant de la festa participada i viscuda.

A Valls el ball de la Candela ha estat trobat en el marc de l'església arxiprestal de Sant Joan, i l'acció es distribueix per les diferents capelles del temple gòtic. A La Nou de Gaià han optat per l'escenari de la plaça pública amb una escena central a peu pla en què es desenvolupa majoritàriament l'acció, i al voltant de la qual s'ubiquen els espectadors. El de la Candela feia 120 anys que no es representava; el de Santa Magdalena una setantena. El de la Candela té autor amb nom propi: Marc Fusté Olivé, conegut com a Marquet de la Dona. Va néixer a Valls el gener de 1801 i era pintor d'aigüeres i teixidor, a més de llogar vestits per als diferents balls que participaven al seguici popular. No tenia estudis ni preparació literària de cap mena. Tot i així, gaudia d'una gran traça i habilitat per compondre "parlaments" per a balls parlats. Del ball de Santa Magdalena, no coneixem l'autoria exacta. Tot i així, sabem que el reusenc Francesc Torné Domingo va compondre una "Danza de Santa Magdalena" l'any 1868, una data prou propera al ball vallenc que fou escrit el 1854.

Però l'actualitat dels balls parlats del 2011 no quedarà només en el vessant hagiogràfic. Un altre bloc de representacions, les satíriques, també experimenta novetats. Per una banda, la Festa Major de Constantí, el darrer cap de setmana de juliol, ha creat un ball de Dames i Vells, que ha estat apadrinat pels seus col·legues tarragonins, el primer que es va retrobar l'any 1981 i del qual ha sortit una bona escola d'actors. Al ball de Tarragona el seguiren el 2004 el ball de Vells de Valls –a càrrec del Grup del Teatre Principal– i, cinc anys després, el de Dames i Vells de Reus el 2009. Cosí germà d'aquests balls de Vells o de Dames i Vells, és el de Malcasats, fins el punt que en algunes cròniques periodístiques vuitcentistes s'arriben a identificar o confondre l'un i l'altre, com per les Festes de Santa Tecla de Tarragona de 1864. La diferència principal entre l'escenificació humanista i la que amb molta probabilitat hauria nascut en el segle XIX és que, mentre en la primera a totes les parelles no se les identifica per la procedència social, en canvi en la segona les sis parelles tenen una adscripció diferenciada: cavallers, pagesos, notaris, mariners, sabaters i gitanos. Coneixem que al Vendrell el ball de Malcasats sortia el 1845 i a la ciutat de Vilanova i la Geltrú el 1860, mentre que setze anys després –el 1876– se'n dictava una prohibició a Vilafranca del Penedès. Aquesta estratificació per parelles inspiraria l'escultor Bernat Verderol el 1865 per engendrar els actuals Nanos Vells de Tarragona, en els qual n'és un tret identificador.

A Vilafranca el ball de Malcasats fou recuperat el 1999 per la Festa Major de Sant Fèlix. Vilanova seguiria les passes per part de l'Agrupació de balls populars local el 2000 però dins el marc del Carnaval, mentre que al Vendrell arribaria novament un any després, el 2001, per part del Grup de Teatre Inestable dins el marc de la Festa Major de Santa Anna. Pràcticament la totalitat d'aquests balls parlats satírics havien actuat recentment a la Festa de Sant Magí de Tarragona com a grups convidats, seguint l'esperit tradicional de viure diferents representacions de teatre de carrer procedents de localitats veïnes. Es podien seguir especialment en les representacions de matí i tarda, així com durant la processó del sant. Aquesta pràctica recuperada el 1997 amb motiu dels 150 anys de la processó, fou novament interrompuda el 2009 per decisió del govern municipal en una renúncia clara a la capitalitat de ser amfitrions de la dramaturgia popular.

Excepte en el cas dels Malcasats vilafranquins, la resta d'escenificacions satíriques s'havien basat especialment en la composició de textos crítics adreçats a les autoritats, i especialment en el cas de les Dames i Vells tarragonines també amb un alt caràcter de mofa entre els vells garrepes i impotents, i les dones –encara interpretades per actors masculins– acusades de brutes i pendones.

El caràcter marcadament representatiu amb text d'aquests balls els ha fet evolucionar al marge dels seguicis festius, de manera que, seguint el costum antic, habitualment interactuen de manera independent. Tot i així, les Dames i Vells tarragonines havien anat a la Processó del braç de Santa Tecla fins a temps ben recents, o enguany el ball de Vells de Valls ha optat per sortir al Tomb del Poble, el seguici hereu de l'antiga processó dedicada a Sant Joan .

Segurament amb aquest esperit seguit majoritàriament en les poblacions de l'àrea etnogràfica del Penedès i del Camp de Tarragona, tant pel que fa als balls satírics com als hagiogràfics i marians, el Consell de la Festa Major de Vilafranca, amb el consens de l'Ajuntament i de la seva Junta de Portaveus, ha indicat als Malcasats locals que haurien d'incentivar el vessant parlat i dialogat per sobre del coreogràfic de cara al 2012. Després de diverses reunions sense acord, el Consell s'ha apropiat a la posició del ball renunciant de forma considerable al plantejament inicial per arribar a un consens. En aquest sentit, ha proposat que participés a la cercavila del 29 d'agost, a l'anada i sortida d'ofici del 30 i del 31, a l'entrada de Sant Fèlix i al lluïment dels balls del dia 31, mentre que durant les processons de tarda realitzaria les representacions teatrals que li serien pròpies. En tancar aquest article, a principis d'agost, els Malcasats asseguren que no seguiran la indicació organitzativa; no participaran en la Festa Major ni als actes itinerants ni tampoc a l'única representació teatral que feien habitualment; i renuncien a actuar ja aquest any sense haver d'esperar a l'edició següent.

Els balls parlats són, doncs, actualitat viva aquest 2011 amb retrobaments, creacions i renúncies. No us perdeu algunes de les perles de consuetud que ens queden per veure i seguir en el que queda de temporada. Seran les realitzades per part del Ball de Diables a la Festa Major de l'Arboç diumenge 28 d'agost –quan per cert es “jubilen” una bona colla de diables històrics actius des dels anys setanta-; tot seguit, per part del Ball de Diables vilafranquí el 31 d'agost; i finalment, per les Dames i Vells tarragonines el 22 i 23 de setembre, i el Ball de Joan de Serrallonga també de Tarragona, que en aquestes mateixes dates commemora els 25 anys de la seva recuperació.